

ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ТА ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.271:343.256(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-1.10>

Ш. Б. Давлатов, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів

О. М. Трунов, аспірант за спеціальністю 081 – Право
кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів

ШТРАФ ЯК КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ МАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Наукове обговорення проблемних питань штрафу як виду покарання наразі є актуальним зокрема через його популярність серед засобів кримінально-правового впливу, про що свідчить судова статистика останніх років, де кількість засуджених до штрафу значно переважає над кількістю засуджених до будь-якого іншого виду покарання.

Дану статтю присвячено висвітленню окремих аспектів що стосуються кримінального покарання у вигляді штрафу: його кримінально-правова природа, визначення розміру суми стягнення, порядок виконання покарання, наявна проблематика. Проаналізовано наукові надбання українських вчених останніх років, положення Кримінального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України про штраф, зокрема спосіб визначення його розміру та порядок виконання покарання у вигляді штрафу відповідно, залучено кримінальне законодавство європейських держав.

Так, виходячи з аналізу вітчизняного кримінального законодавства і положень кримінальних кодексів європейських держав в статтях про спосіб обчислення стягнення було визначено декілька різних підходів до обчислення розміру штрафу, зокрема: із застосуванням визначеної розрахункової одиниці (де розрахунковими одиницями можуть бути денні тарифи, неоподатковані мінімуми доходів громадян, прожиткові мінімуми тощо); твердої суми національної валюти; майнове стягнення, пропорційне сумі завданої майнової шкоди; система, що поєднує у собі більше ніж один з вказаних способів. Також здійснено короткий аналіз кожної з систем обчислення на предмет відповідності принципу індивідуалізації покарання та доцільності застосування в українській системі кримінальних покарань.

Проаналізовано порядок виконання покарання у вигляді штрафу та заходи впливу за невиконання вироку в Україні в порівнянні з іншими державами Європи. В статті також було звернено увагу на наявні проблеми, пов'язані з покаранням у вигляді штрафу, а саме нерівномірність карного впливу на осіб з різним рівнем достатку внаслідок недоліків української системи обчислення стягнення, та ризики пов'язані з цими проблемами – порушення принципу індивідуалізації покарання та рівності перед законом. На основі попереднього аналізу кримінального законодавства іноземних держав запропоновано перехід української системи обчислення штрафу за допомогою умовних одиниць розрахунку у вигляді неоподаткованого мінімуму доходів громадян до денних тарифів, що мають бути пов'язаними з доходами винного, тим самим забезпечуючи дотримання базових засад кримінального права.

Ключові слова: штраф, кримінальне покарання, система обчислення розміру стягнення, порядок виконання покарання у вигляді штрафу.

Sh. Sh. Davlatov, O. M. Trunov. Fine as a criminal punishment of a property nature for the legislation of Ukraine

The scientific discussion of problematic issues of the fine as a form of punishment is currently relevant, in particular, because of its popularity among the means of criminal law, as evidenced by the judicial statistics of recent years, that the number of sentenced to a fine is much higher than the number of sentenced to any other type of punishment.

This article is devoted to the coverage of certain aspects relating to criminal punishment in the form of a fine: its criminal nature, the determination of the amount of punishment, the procedure for execution of punishment, and the existing problems.

The scientific achievements of Ukrainian scientists of recent years, the provisions of the Criminal Code of Ukraine, and the Criminal Executive Code of Ukraine on the fine, in particular, the method of determining its size and the procedure for executing the penalty in the form of a fine have been analyzed. The criminal legislation of European states has been involved.

Thus, based on the analysis of domestic criminal legislation and the provisions of the criminal codes of European states in the articles on the method of calculating the penalty, several different approaches to calculating the amount of the fine were

determined, in particular: using a defined unit of account (where the units of account can be daily tariffs, non-taxable minimum incomes of citizens, subsistence minimums, etc.); a solid amount of national currency; property penalty, proportional to the amount of property damage; a system that combines more than one of these methods.

Also, a brief analysis of each of the calculation systems was carried out to comply with the principle of individualization of punishment and the practicality of applying criminal penalties in the Ukrainian system.

The procedure for execution of punishment in the form of a fine and measures of influence for non-execution of a sentence in Ukraine in comparison with other European states has been analyzed.

The article also drew attention to the existing problems associated with punishment in the form of a fine, namely the uneven criminal impact on persons with different levels of wealth due to the shortcomings of the Ukrainian system of calculating the penalty, and the risks associated with these problems – a violation of the principle of individualization of punishment and equality before the law. Based on the preliminary analysis of the criminal legislation of foreign states, the transition of the Ukrainian system of calculating the fine with the help of conditional units of calculation in the form of a non-taxable minimum of citizens' incomes to daily tariffs, which should be related to the income of the guilty, thereby ensuring compliance with the basic principles of criminal law.

Key words: fine, criminal punishment, system of calculation of the amount of punishment, order of execution of punishment in the form of a fine, criminal law.

Постановка проблеми. Вплив покарання на злочинність завжди викликав дискусії серед науковців та практиків. Це питання і наразі залишається одними з актуальних у правовій науці. З огляду на ч. 2 ст. 50 КК України, покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

Відповідно до ч. 1 ст. 53 КК України штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині цього Кодексу, з урахуванням положень частини другої цієї статті. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. На нашу думку, спосіб обчислення розміру штрафу через неоподатковуваний мінімум доходів громадян є дещо дискусійним.

Тому виникає потреба у дослідженні правової природи штрафу як покарання майнового характеру, вивченні системності їх застосування у країнах з різними правовими системами з метою усунення прогалин у чинному кримінальному законодавстві України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти покарання та його видів досліджувалися у працях М. І. Бажанова, І. Г. Богатирьова, О. О. Дудорова, К. М. Карпова, О. В. Козаченка, О. М. Костенка, Н. Ф. Кузнецової, В. Т. Маляренка, В. О. Навроцького, Є. Ю. Полянського, В. О. Попраса, Ю. А. Пономаренка, М. І. Хавронюка, С. С. Яценка, та ін. науковців. Незважаючи на концептуальні дослідження вказаних авторів, деякі проблемні аспекти такого виду кримінального покарання як штраф і надалі залишаються дискусійними та законодавчо не врегульованими, тому потребують свого ретельного наукового аналізу, зокрема у питанні визначення одиниці виміру штрафу, як кримінального покарання

Метою статті є аналіз способів визначення одиниці виміру (базової величини) штрафу як кримінального покарання за кримінальним законодавством європейських зарубіжних країн та формулювання висновків та пропозицій для подальшого вдосконалення кримінально-правової норми в українському законі про кримінальну відповідальність.

Результати дослідження. Відповідно до частини 1 статті 50 Кримінального Кодексу України (далі – ККУ), покаранням є захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1]. Законодавець у статті 51 ККУ визначив вичерпний перелік видів кримінальних покарань, аналіз якого дозволяє стверджувати, що система покарань побудована за принципом від найменш суворого до найбільш суворого, серед яких покарання у вигляді штрафу є найбільш м'яким видом покарання. Щодо визначення поняття останнього в кримінальній науці існує певний консенсус: більшість вчених погоджується із законодавчим визначенням штрафу як грошового стягнення, розмір і призначення якого визначається судом відповідно до Особливої частини ККУ.

Штраф, з огляду на загальну мету покарання, покликаний, перш за все, виправити засудженого (так зване «юридичне виправлення») та загальну у вигляді спеціальну превенцію. Як слушно зазначає Пономаренко Ю. А., зміст правообмеження покарання у вигляді штрафу є обмеження права власності особи, яка вчинила злочин, на певну суму грошей, що законно їй належать [2]. Конституцією України гарантована непорушність права власності [3], однак лише у випадку протиправності такого посягання. Тож, логічним є твердження, що Основним Законом передбачене застосування в окремих випадках правомірного посягання на об'єкт права власності. Відповідно, штраф, як міра кримінального покарання, що призначається у визначеному законом порядку, належить до таких правомірних обмежень права власності.

Правомірність даного виду кримінального покарання обґрунтовується зокрема й тим, що метою порушення гарантованого Конституцією права власності у випадку такого покарання є не саме по собі обмеження

права приватної власності особи, а спосіб впливу на неї шляхом такого обмеження, задля досягнення мети та цілі покарання. Штраф, як зазначає Євдокімова О. В., попри характеристику цього виду покарання як найм'якшого з передбачених Кримінальним законом, має значний карально-превентивний потенціал [4].

Саме майнове стягнення є елементом кари у покаранні у вигляді штрафу, і розмір стягуваної грошової суми прямо пропорційний за своєю каральною силою (чи принаймні повинен бути таким) вчиненому кримінальному правопорушенню; себто кримінальне правопорушення з меншим рівнем суспільної небезпечності спричинить покарання у вигляді штрафу меншого розміру, ніж правопорушення більшої суспільної небезпечності.

Питання визначення розміру штрафу є дискусійним в правничій науці. Згідно з частиною другою статті 53 ККУ, розмір штрафу залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та з урахуванням майнового стану винного визначається судом в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини не передбачено вищого розміру штрафу. Тобто, закон про кримінальну відповідальність передбачає обчислення розміру штрафу у національній валюті у визначених умовних одиницях – неоподаткованих мінімумах доходів громадян. Розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, відповідно до пункту п'ятого підрозділу 1 розділу XX Податкового Кодексу України, дорівнює 17 гривням [5]. Даний спосіб обчислення одиниці розміру штрафу не новий у загальносвітовій практиці, щоби більше, є найбільш розповсюдженим у європейських країнах. Відмінності визначення різних країн полягають у самій специфічній умовній одиниці. В Україні, як вже було визначено, такою одиницею слугує неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Натомість у таких країнах, як, наприклад, Австрія, Польща, Естонія та ін. одиницею виміру є денні ставки оплати праці. Так, КК Польщі передбачає призначення штрафу у розмірі від 10 до 360 денних ставок (при цьому мінімальна ставка не може бути нижче 10 злотих, а максимальна перевищувати 2 000 злотих), при встановленні якого польський суд враховує доходи засудженого, його особисті умови тощо [6].

КК Іспанії передбачає систему так званих штрафних днів. Тобто, штраф пов'язаний із заробітком засудженого, де мінімальний розмір становитиме суму п'ятиденного доходу, а максимальний – дворічного доходу. Денна квота повинна становити мінімум 2 і максимум 400 євро, за винятком випадків штрафів, накладених на юридичних осіб, в цьому випадку денна квота повинна становити мінімум 30 євро і максимум 5 000 євро. При цьому, судді виносять вирок з урахуванням виключно економічного становища відповідача, вирахованого з його активів, доходів, сімейних зобов'язань та інших особистих обставин [7].

В обох прикладах умовна одиниця виміру розміру штрафу пов'язана з доходом винного. Однак, в даній системі наявний і інший підхід, який не пов'язує розмір штрафу з доходом особи, якій він присуджується. Такий підхід застосовується зокрема і в Україні, оскільки розмір неоподаткованого мінімуму, що за Кримінальним Законом є умовною одиницею виміру, визначається, як вже зазначалось, Податковим Кодексом, себто дохід правопорушника ніяк не впливає на розмір суми, яку він виплатить у вигляді штрафу.

На нашу думку, такий спосіб має певну проблематику, що обумовлюється нерівномірністю карального впливу на винних з різним рівнем доходів, що, своєю чергою, може ставити під сумнів доцільність такого способу і відповідність його принципу індивідуалізації покарання і досягненню покаранням своєї мети.

Окрім вже згаданих умовних розрахункових одиниць – денних ставок і неоподаткованих мінімумів доходів громадян, певні країни використовують інші одиниці виміру, такі, як, наприклад, прожитковий мінімум (передбачений КК Литви), мінімальна заробітна платня (КК Латвії) тощо.

Ще одним способом визначення розміру штрафу є тверда сума у національній грошовій одиниці. На відміну від попередньо описаного, де штраф обчислюється в умовних одиницях, цей спосіб передбачає використання грошової одиниці, тобто певна сума в грошовому еквіваленті вказана в Кримінальному Законі держави. Прикладом такої системи може бути Франція. Стаття 131-13 КК Франції передбачені наступні розміри штрафу: за кримінальні правопорушення 1-го класу – максимум 38 євро, 2-го – 150 євро, 3-го – 450 євро, 4-го – 750 євро, 5-го – 1500 євро, який може бути збільшений до 3000 євро у разі повторного правопорушення [8]. Таким чином, кримінальне законодавство Франції передбачає різні суми для різних видів кримінальних правопорушень, однак за одиницю виміру використовує чітко визначену суму в національній валюті.

Подібна система діє й у США. За федеральним кримінальним кодексом розмір штрафу, якщо він не передбачений в санкції конкретної статті, що описує кримінальне правопорушення, фізична особа, яка була визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, може бути оштрафована, зокрема, не більше ніж на 250 000 доларів США за злочин; не більше 250 000 доларів США за проступок, що призвів до смерті; не більше 100 000 доларів для проступку класу А, який не призводить до смерті та не більше 5000 доларів для проступків класу В або С, які не призводять до смерті. Для юридичних осіб вказані суми вдвічі більші [9].

Система визначення штрафів у твердій сумі національної валюти на разі не є поширеною у Європі. Попри очевидні переваги, як от простота та передбачуваність, дана система має недоліки, як от неспівмірність, позаяк зафіксована у кодексі сума для одних представників суспільства може не мати ніякого фінансового обтяження, а отже не мати жодного карного ефекту, для інших – непідйомною, відповідно неможливості справедливого рішення суду і досягнення мети покарання.

На нашу думку, дана система може бути ефективною лише в стабільних суспільствах з невеликим розривом у розмірі доходів населення. Тож вважаємо, що на даному етапі розвитку України така система визначення розміру штрафу була б недоцільною та суперечила б принципу індивідуалізації кримінального покарання.

Деякі країни практикують змішані системи обчислення розміру штрафу. До таких входять, зокрема, вже згадані Іспанія та США. До країн що обрали таку систему належить і Німеччина, яка поєднала у собі два вище описаних способи. Так, в країні діє система добових тарифів: не менше п'яти й, якщо інше не передбачено законом, не більше трьохсот шістдесяті денних ставок. Розмір добового покарання визначається судом з урахуванням особистих і економічних обставин правопорушника. Зазвичай він ґрунтується на чистому доході, який правопорушник має або міг би мати в середньому за день. Денний тариф встановлюється на рівні мінімум 1 і максимум 30 000 євро. Також увага приділена тому, аби винний міг зберегти хоча б мінімальний дохід, необхідний для життя. В Німеччині також передбачене застосування майнового стягнення, яке може призначити суд додатково до покарання у вигляді позбавлення волі, якщо правопорушник збагатився або намагався збагатитися за допомогою діяння [10].

За КК Іспанії, окрім вже згаданої системи штрафних днів, відповідно до статті 52 передбачено, що, попри положення попередніх статей і коли це визначено Кодексом, штраф встановлюється пропорційно заподіяній шкоді, вартості об'єкта правопорушення або вигоди, отриманої від нього [7]. Тобто, тут також діє змішана подвійна система обчислення розміру штрафу.

В США, певною мірою подібно до Німеччини, окрім визначення штрафів у твердій сумі, у разі, якщо винний отримав матеріальну вигоду від правопорушення, або якщо злочин призводить до матеріальної втрати особі, підсудний може бути оштрафований не більше ніж на удвічі більший прибуток або удвічі більший збиток завданий правопорушенням, якщо накладення штрафу за цим підрозділом не ускладнить або не продовжить процес винесення вироку [9].

Останній спосіб визначення розміру штрафу полягає у вимірюванні суми штрафу відповідно до завданої кримінальним правопорушенням майнової шкоди. Принцип функціонування даної системи було вже описано вище на прикладі змішаних систем Німеччини, Іспанії та США.

Така система має своїх прихильників, однак, на нашу думку, певні недоліки, такі як можливість зловживання та необ'єктивного визначення розміру штрафу, створюють ризик винесення несправедливого рішення, нерівномірності карного впливу на осіб з різним рівнем доходу, та, врешті-решт, суперечити сенсу штрафу як кримінального покарання, адже відшкодування суми, прямо пропорційної чи збільшеної в декілька разів завданій майновій шкоді, більше характеризує відшкодування майнової шкоди, першочерговою функцією якої є відновлення порушених прав потерпілого, а не покарання винного, що є першочерговим завданням штрафу.

Отже, враховуючи вищенаведений аналіз, можна виділити наступні чотири способи обчислення розміру штрафу:

1. з використанням визначеної одиниці розрахунку;
2. з використанням твердої грошової суми у національній валюті;
3. розмір стягнення визначається розміром завданої кримінальним правопорушенням майнової шкоди;
4. змішана система, що може поєднувати в собі різні зазначені системи обчислення;

Питання порядку виконання покарання у вигляді штрафу визначений статтею 26 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) [11]. Так, засуджений зобов'язаний сплатити штраф у місячний строк після набрання вироком суду законної сили. Оскільки частиною четвертою статті 53 КК України передбачено, що суд, з урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою строком до одного року, КВК України визначає, що у разі призначення штрафу з розстрочкою засуджений зобов'язаний сплачувати штраф у розмірі та строки, встановлені вироком суду.

У разі порушення зобов'язання зі сплати штрафу, Кримінальним Законом передбачені певні способи впливу. Так, при несплаті штрафу розміром меншим ніж 3 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки, суд замінює покарання одним з двох варіантів:

- а) громадські роботи із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- б) виправні роботи із розрахунку один місяць виправних робіт за 20 установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У разі ж, якщо засуджений не сплачує штраф, розмір якого перевищує 3 000 неоподаткованих мінімумів, суд замінює штраф покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Звертаючись до досвіду європейських країн, статтею 53 КК Іспанії передбачено, що у разі, якщо засуджений добровільно або з примусу не сплачує накладений штраф, до нього застосовується субсидіарна особиста відповідальність у вигляді позбавлення волі на один день за кожні дві несплачені денні квоти. У разі вчинення незначних правопорушень може відбуватися за постійним місцем проживання.

Стаття 43 КК Німеччини передбачає, що якщо з огляду на особисті або фінансові обставини від засудженого не можна обґрунтовано очікувати негайної сплати штрафу, суд призначає йому певний строк сплати

або дозволяє сплатити штраф певними частинами. Однак у випадку, якщо засуджений вчасно не сплатив визначену частку, суд може ухвалити рішення про припинення виплати штрафу певними частинами.

Штраф поступово, як в Україні, так і у світі стає основним покаранням, що відображає щорічна судова статистика, в якій останні роки кількість засуджених до сплати штрафу переважає над усіма іншими видами покарання. Дане становище, окрім процесу гуманізації кримінально-правових покарань, обумовлене зокрема з тим, що штраф є ефективним засобом впливу на правопорушника без залучення значних ресурсів в створення окремої виконавчої системи, сприяє реалізації принципу економії кримінальної репресії, не потребує створення окремої виконавчої системи [12], витрат держави на утримання порушника, натомість навпаки – є економічно вигідним, оскільки стягується в дохід держави. Деякі вчені висували ідеї зобов'язання стягнення штрафу не в дохід держави, а, наприклад, повністю на користь потерпілого (Бантишев О. Ф.), чи розділити штраф на два окремих види покарання, один з яких здійснюватиметься на користь держави, а інший на користь потерпілого (Пуйко В. М., Денисова Т. А.). Пономаренко Ю. А. проте зазначає, що такі способи суперечать публічно-правовому характеру кримінального покарання, який передбачає відповідальність винного перед державою [2]. Як нами вже було зазначено, задля відшкодування потерпілому шкоди передбачене існування інституту відшкодування матеріальної й моральної шкоди, зокрема завданої кримінальним правопорушенням (стаття 1177 ЦК України).

Втім, такий вид кримінального покарання, як штраф, залишає за собою такий недолік, як майнове розшарування, відповідно неможливість його рівномірного впливу на осіб з різним рівнем доходу. Така нерівномірність, як наслідок, створює ризик порушення одного з основоположних принципів права – рівність перед законом, та перешкоджання досягнення покаранням своєї мети – кара, виправлення засудженого, превенція, оскільки обмеження прав повинне бути відчутним для винного.

Висновки та перспективи. Певні окреслені нами системи обчислення розміру штрафу максимально спрямовані на нейтралізацію даного недоліку. На нашу думку, найбільш ефективним для українського кримінального законодавства є система обчислення розміру штрафу за допомогою умовних розрахункових одиниць. При чому, у спосіб, який передбачає прив'язку визначеної умовної одиниці до доходу засудженого, оскільки такий підхід, по-перше, зменшує ризик невиконання засудженим вироку, адже однією з причин такого невиконання може бути фінансове становище винного, який не в змозі сплатити штраф, що значно перевищує його дохід за певний період часу; по-друге, створює необхідний карний ефект на особу з матеріальним доходом вище середнього, позаяк використовуючи умовну одиницю, що пов'язана з доходом особи, що вчинила правопорушення, значно підвищується шанс досягнення спеціальної превенції, оскільки особа, знаючи про можливий серйозний негативний вплив на рівень її достатку, уникатиме ситуації, що призводитимуть до такого негативного впливу; врешті-решт, як неодноразово було зазначено, така система сприяє індивідуалізації покарання, що в умовах гуманізації українського кримінального законодавства та розбудови України як правової держави є нагальною необхідністю.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.01.2024).
2. Пономаренко Ю.А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.) : наук. нарис / Ю. А. Пономаренко ; [наук. ред. Ю. В. Баулін]. – Х. : Право, 2012. – 80 с.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.01.2024).
4. Євдокімова О.В. Щодо визначення базової одиниці обчислення розміру штрафу. // *Підприємництво, господарство і право* : наук.-практич. журнал. № 9. 2017. С. 174–178.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
6. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny. Kancelaria Sejmu. URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>
7. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado. URL : <https://www.boe.es/eli/es/lo/1995/11/23/10/con> (дата звернення: 23.01.2024)
8. Code pénal sur Légifrance. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006117596/#LEGISCTA000006117596 (дата звернення: 23.01.2024).
9. Title 18 of the United States Code – Crimes And Criminal Procedure; and Appendix enacted by act June 25, 1948. Office of the Law Revision Counsel. URL : <https://uscode.house.gov/browse/prelim@title18/part2/chapter227/subchapterC&edition=prelim> (дата звернення: 23.01.2024).
10. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
11. Попрас В.О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : монографія. Х. : Право, 2009. 224 с.